

O'ZBEK TILIDAGI AYOLLAR ZARGARLIK TAQINCHOQLARI NOMLARINING SEMANTIK VA ETNOLINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Abulova Zulfiya Zaripovna.

BuxDu, Fakultetlararo chet tillar kafedrası katta o'qituvchisi.

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek tilidagi ayollar zargarlik taqinchoqlari nomlarining semantik xususiyatlari hamda etnolingvokulturologik jihatlari tadqiq qilinadi. Taqinchoq nomlarining lug'aviy ma'nosi, tarixiy-etimologik manbalari, milliy mentalitet va urf-odatlar bilan bog'liqligi tahlil etildi. Shuningdek, taqinchoq nomlarida xalqning estetik qarashlari, diniy tasavvurlari va ijtimoiy qadriyatlari aks etishi ilmiy jihatdan asoslandi.*

Kalit so'zlar: *taqinchoq, semantika, etnolingvokulturologiya, zargarlik, ko'zmunchoq, tumor, marjon, sirg'a, feruza, lingvomadaniyat.*

Til xalqning madaniyati, qadriyati va tarixiy tajribasini saqlovchi muhim vosita hisoblanadi. Har bir xalqning milliy-madaniy xususiyatlari uning leksikasida, ayniqsa, maishiy va etnografik birliklarida yaqqol namoyon bo'ladi. O'zbek xalqining moddiy va ma'naviy madaniyatida zargarlik san'ati muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, ayollar taqinchoqlari xalqning estetik didi, urf-odatlari, diniy qarashlari hamda ijtimoiy mavqeini aks ettiruvchi vosita sifatida qadrlangan.

O'zbek tilidagi "taqinchoq" leksemasi inson tanasiga bezak sifatida taqiladigan buyumlarni ifodalaydi. Ushbu birlik nafaqat estetik vazifani, balki irim-sirim, himoya, ijtimoiy mavqe va marosimiy ma'nolarni ham o'zida mujassam etadi. Shu bois taqinchoq nomlarini semantik va etnolingvokulturologik jihatdan o'rganish dolzarb ilmiy muammolardan biridir.

Mazkur tadqiqotning maqsadi o'zbek tilidagi ayollar zargarlik taqinchoqlari nomlarining semantik tabiatini va ularning milliy-madaniy mazmunini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

- taqinchoq nomlarining lug'aviy-semantik xususiyatlarini tahlil qilish;
- ularning etimologik qatlamini aniqlash;
- taqinchoq nomlarida aks etgan milliy-madaniy belgilarni ko'rsatish;
- taqinchoqlar bilan bog'liq xalqona qarash va tasavvurlarni yoritish.

Tadqiqot davomida tavsifiy, semantik, etimologik hamda etnolingvokulturologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Material sifatida o'zbek tilining izohli lug'atlari, folklor namunalaridan olingan misollar hamda zargarlik terminlari asos qilib olindi.

Semantik tahlil orqali taqinchoq nomlarining ma'no qatlamlari ochib berildi. Etnolingvokulturologik yondashuv yordamida esa ushbu birliklarning xalq mentaliteti, urf-odatlar va marosimlari bilan bog'liqligi tahlil qilindi.

Tadqiqot natijasida o'zbek tilidagi ayollar taqinchoqlari nomlari bir necha semantik guruhlariga ajratildi:

1. Bezak vazifasini bajaruvchi taqinchoqlar

Bu guruhga sirg'a, marjon, boldoq, tavq, bilaguzuk kabi birliklar kiradi. Masalan, "marjon" leksemasi dastlab dengiz jonivorining skelet qoldig'ini bildirgan bo'lsa, keyinchalik munchoq shaklidagi bo'yin bezagi ma'nosida qo'llanilgan. Bu semantik kengayish hodisasini ko'rsatadi.

"Sirg'a" va "isirg'a" leksemalari quloqqa taqiladigan bezak buyumini ifodalaydi. Ushbu birliklar qadimiy turkiy va fors-tojik tillari ta'sirida shakllangan bo'lib, milliy zargarlik san'atining qadimiyligini namoyon etadi.

2. Himoya va irim bilan bog'liq taqinchoqlar

Ko'zmunchoq, ko'ztumor, tumor kabi birliklar xalqning mifologik va diniy qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir. "Ko'zmunchoq" yomon nazardan asrovchi

buyum sifatida talqin qilinadi. Ushbu birliklarda xalqning “ko‘z tegishi” haqidagi qadimiy tasavvurlari mujassam.

“Tumor” leksemasi esa diniy va irimiy ma’noga ega bo‘lib, insonni balo-qazolardan himoya qiluvchi buyum sifatida ishlatilgan. Tadqiqot jarayonida tumor va ko‘ztumor birliklari o‘zbek xalqining e’tiqodiy qarashlarini ifodalovchi lingvomadaniy birlik ekanligi aniqlandi.

3. Qimmatbaho tosh nomlari bilan bog‘liq birliklar

Feruza, la‘l, kahrabo kabi leksemalar qimmatbaho yoki yarim qimmatbaho toshlarni bildiradi. “Feruza” ko‘k-yashil rangli tosh bo‘lib, Sharq xalqlari madaniyatida baxt va omad ramzi sifatida qaralgan.

“La‘l” esa qizil yoqut ma’nosida ishlatilib, ko‘pincha badiiy matnlarda go‘zallik va qimmat timsoli sifatida qo‘llanadi. Ushbu birliklarning aksariyati arab va fors tillaridan kirib kelgan bo‘lib, o‘zbek zargarlik terminologiyasining tarixiy aloqalarini ko‘rsatadi.

4. Taqinchoq qismlarini ifodalovchi birliklar

“Kokil”, “qosh”, “ko‘z” kabi birliklar zargarlik buyumlarining qismlarini ifodalashda ishlatiladi. Masalan, “uzukning ko‘zi” birikmasida “ko‘z” leksemasi markaziy bezak toshini anglatadi. Bu esa semantik ko‘chish hodisasining mahsuli hisoblanadi.

O‘zbek tilidagi zargarlik taqinchoqlari nomlari xalqning ko‘p asrlik madaniy tajribasi va estetik qarashlarini o‘zida aks ettiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, taqinchoq nomlari oddiy nominativ birlik bo‘lib qolmay, balki milliy tafakkur mahsuli sifatida shakllangan.

Ko‘plab taqinchoq nomlarida himoya, baraka va baxt timsollari mujassam. Ayniqsa, “ko‘zmunchoq”, “tumor” kabi birliklar xalqning mifologik dunyoqarashi bilan bog‘liq. Shuningdek, qimmatbaho tosh nomlari orqali xalqning rang, go‘zallik va boylik haqidagi tasavvurlari ifodalangan.

Taqinchoq nomlarining ko‘pchiligi arabcha, forscha va turkiy qatlamga mansub bo‘lib, bu holat o‘zbek xalqining tarixiy-madaniy aloqalarini ko‘rsatadi.

Masalan, “feruza”, “la’l”, “tavq” kabi birliklar Sharq madaniyati bilan bog‘liq holda shakllangan.

Etnolingvokulturologik nuqtayi nazardan qaralganda, taqinchoqlar nafaqat bezak buyumi, balki xalqning urf-odati, diniy qarashi va ijtimoiy mavqeini aks ettiruvchi muhim madaniy kod vazifasini bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilidagi ayollar zargarlik taqinchoqlari nomlari boy semantik va lingvomadaniy mazmunga ega. Ushbu birliklarda xalqning estetik didi, qadriyatlari, diniy e’tiqodi hamda tarixiy-madaniy tajribasi mujassamlashgan.

Tadqiqot natijasida:

- taqinchoq nomlarining asosiy semantik guruhlarini aniqlandi;
- ularning etimologik qatlamlari o‘rganildi;
- milliy-madaniy va mifologik belgilar ochib berildi;
- zargarlik terminlarining etnolingvokulturologik ahamiyati asoslandi.

Kelgusida zargarlik terminlarini qiyosiy-tarixiy hamda konseptual tahlil asosida yanada chuqurroq o‘rganish muhim ilmiy natijalarni berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik.
2. Madvaliyev A. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Toshkent.
3. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати.
4. Safarov Sh. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent.
5. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent.
6. O‘zbek xalq amaliy bezak san’ati materiallari.
7. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” maqolalari.